

MILOST ZA PESME MRTVIH JEZIKA

1

Milost za pesme mrtvih jezika koje će biti prepevane na jezik mraza.

O, noći u kojoj moje srce izgreva kao svetleća semenska sunca, noći u kojoj uništavam baš onaj sloj Troje, baš onaj sloj ptice, sve zbog toga što neznajući da sam za korak prerano i za pola koraka prekasno u nedosludu sa trenutkom čiji je pejzaž baš taj jedinstveni sloj Troje, baš taj idealni sloj ptice.

Milost za pesme mrtvih jezika koje će biti prepevane na jezik mraza.

2

Dan ogromne mogućnosti mašte i slavna vatra koja je tako dugo bila zaposlena u vremenu i prostoru kao mudrost. Opljačkana zvezda, napuštena iluzija, izopačeno oko, prevareni svet, tužni svet. Tvoji talasi i tvoji vrtovi. Moj početak i moji prijatelji iz budućih vekova. Samovoljna reč. Prepredeni mesec mart. Lažno voće. Uticaj nepogode. Prevareni svet, tužni svet.

3

(za Ljubomira Simovića)

Jedan odlazi sa sazveždem pod miškom peške preko kontinenta. Drugi se neprestano muva po beskraj. Treći na poleđini mrtve vatre sadi svoju ruku. Četvrti, onaj u košulji od svile sasusnog dana u stabljikama vaja svoj ljupki lik. Peti je izgubio ključ od svoje tamišne. Pod zvezdom šestog mesto njega vlada strašno neuvre.

4

Mutna voda, nepripičljiva voda. Prezir i slava. Neistinita nežnost pesnika. Ljubavna podlost. Dakle pesma je ono što pesma uništi iznutra i spolja. Tri džeparoša koji su razgovarali o poeziji nisu to znali; a čaša na stolu pretvarala se u pticu i pevala je čas glasom dalekog peska, čas glasom promuklog proleća.

Božidar ŠUJICA

va koje mirišu na med, za trku između niskog boria i smokava sa krošnjama od zašugljivog mirisa, za strmoglavo padanje sa stena u more, i plivanje od jedne uvala do druge, za brkovanje po toplim sprudovima i plažama. Za venčanje u prirodi pored miris, smilja, zelenika i drugog bibljskog cveća. Pod agavom sa stogodišnjim cvetovima koji imaju drvenasta stabla. Između maslina koje sisaju iz mora dragoceni zjetin. Između roza leptira, poljskog cveća i buba. I, ako je ipak potrebna neka religija, za religiju sa principom unutrašnjeg organa u nama koji nas gradi i razara.

More, pripadam tebi. I pored svih godišnjih neverstava, opet ti se vraćam. Šta mogu, moje telo je naviklo na vreme toliko da bih mogao da te ovim rukama za- uvek zadavim. Čini mi se da je to najlakše što mogu da učinim. Zbogom neću zameniti ovu odeću od algi, stalaktita soli, mornarske majice i velikog ključa naše hotelske sobe — za gradjan- sku odeću jednog prosečnog tu- riste.

Dockan u noći, poslednji put zamačem pero u more od indiga i pelikana i završavam zapis.

Na vrhu jednog brda, kasno, uveče, između ruševina nailazim na zmiju. Sikće i ne želi da se ukloni s puta. Prvi put nisam upošte uzbuđen. Znam da je to samo još jedan znak moje lju- bavnice — mora i upošte me ni- je briga šta će se desiti. Možda se i samo more prerušilo u zmi- ju da bi me pratilo.

Ti, kažem, zmiju, skloni se, znam te šta si i čija si. Kaži šta želiš od mene? Da ne bi želela sa mnom da spavaš? Kaži, može- mo da se grizemo ponovo tano- gde treba. Obćavamo ti, neću da upotreblim otrovni zub. Nemoj ni ti, pa neću ni ja. Ili ako hoćeš

možemo i sa otrovnim. Kažem ti, svejedno mi je. Zmija je ipak prestala da sikće, otišla je, a ja sam ostao pomalo i razočaran, jer sam znao da ta promena oblika nije ništa drugo do produžetak moje ljubavne igre s morem.

Cvrčci su ovde velike galam- džije. Pijani, dižu takvu galamu u podne svojim pohvalnim pes- mama, izrečenim jednim jezikom golica i besramnim, da čove- ku dolazi da zapuši uši i da pro- dje na brzinu.

Kakva nemoralna prepotenci- ja! A zamislište, šta bi bilo kada bih se i ja opio u podne i počeo da se derem kroz ceo grad da vo- lim moju devojku, tu nevernicu, tu kćer mora? Proterali bi me iz grada u roku od 24 časa. Ali, ra- zume se, kao svaki dobro vaspit- an momak, ja ćutim.

Noću, dok ležim na travi u šu- mi Cikata, slušam buru koja ši- ši kao u sto žica, u iglama bo- rova. Kao da čitavi baloni svile lete nad mojom glavom, premo- tavajući se na bale i topove. Bu- ra česlja u oštru kosu i zatim, namagnetisana, pada dole da bi podigla lišće i suve iglice ka mo- ru.

Tu travu, tu finu postelju od mekog igličastog lišća, te njene zamršene kose — sve je to bura zaplela u nerazmrsvi čvor i meni upošte nije do toga da rešavam zagoneku čije je šta. Slušam ka- ko naokolo ključa posvuda moj po- ljubac i čini noć još tamnijom, besvesnijom i to mi je dovoljan za- borav.

Kada se sve bude smirilo i za- uzelo svoje rangirano mesto, iz- daleka će zvezde ličiti na bele kristale soli i neodoljivo poži- vati na nova putovanja.

Mali Lošnj, jul 61.

Bogomil DJUZEL

Sa makedonskog preveo
Vlada UROŠEVIĆ

SVET U ISČEKIVANJU I STREPNJI. — Početak ove jese- ni kao i uvek, i opet iznova, do- nosi čitavu malu galaksiju pri- rodni svečanosti, energetsku na- valu upravo uzbranih plodova, okernu gamu što počinje da rasi- pa svoje prisustvo po rastinju koje se naslanja na moj prozor, neuhvatljive draži predvećernih šetnji uz prevremeno osvetljene bulevare, nepredviđene i zvčne susrete sa osobama s kojima pro- vodimo dobar deo godine a tek minulo leto nas je odvuklo sa- svim različitim putevima. Jedna nepredviđena septembarska noć, probedena u ekstatičnom pribli- žavanju beogradskoj svetlosnoj kupoli što nas je privukla još is- pred Sremskih Karlovača, svojim opojnim ritmovima i pritaženom lepoto dovela me je u isku- šenje da legnem pored druma i da kao rastkovski namernik ot- počinem u kontemplaciji vrhu- naravne blagosti, ili da jednostav- no zaspim pod sigurnim uzglav- ljem njegovog Veličanstva boga Peruna. Ali, kako reče moj pred- strožni prijatelj, jedini opipljiv rezultat takvog nepromišljenog ponašanja bio bi banalan nazeb ili bolovi u krstima, kojih se, ba- g u našim godinama, treba lišavati bez trunke sažaljenja.

U ranim podnevnim časovima, u hladne i dostojanstvene hodni- ke koji beleže više od pola veka predane univerzitetske službe, bojažljivo stupaju mladići netom izišli iz gimnazijskih klupa, usi- janih očiju i sa ustima punim neodgovornih pitanja, mladi provincijalski Rastinjac što stvar- no podmlade i ožive atmosferu studentskih skupova, ukoliko ih grad dragovoljno ne zarobi...

Za to vreme jedne sumanuta igra, stravični panoptikum poigra- vanja sa sudbinom sveta ne- prestaje da privlači našu pažnju, da nas uzbuđuje i da nas privi- kava na svoje krvave spektakle u kojima možemo sudelovati sa- mo kao opredeljeni posmatrač, kao skromni delateli u prilg ljudske savesti i osnovnog ži- votnog morala, kao boreci čija misija ne podleže logičkim sistemima o- nih što se titiraju nerazumnom mogućnošću blistave atomske apo- kalipse. Evo nekih odnosa sa svet- ske političke arene, kratke kon- tradikcije, istorijom nanesenim bezumljem, mali kolaž sastavljen od krpica iz „jutarnjih molitvi modernog čoveka“, po zgodnom Hegelovom aforizmu. Dakle:

Većina londonskih listova pot- puno zaboravlja Irce koji proli- vaju krv u Katangi u ime Ujedi- njenih nacija i svu svoju ljubav posvećuju „crnoj rasi“ — to jest Combeovim žandarmima, koji se na slikama prikazuju maltene kao nevine žrtve „monstruozne poli- tičke svetske organizacije“. (Pa ne ka mi još neko kaže da Englezi mogu biti rasisti!)

Da bi se poboljšali odnosi izme- du mladih i starih generacija, u listu „Zen min ži bao“ se dalje naglašava da je neophodna ko- egzistencija između članova par- tijske i vanpartijske, a posebno iz- među mladih intelektualaca i čla- nova partije i starih profesora i stručnjaka koji su van partije. Od članova partije se traži da respektuju prava i položaj, da učvrste veze i da se brinu o ide- ologiji i životu starih intelektu- alaca...

Jedan engleski radnik je izja- vio: „Bio sam počeo da se udva- ram devojci i da je izvodim. S- pio sam kola.“ Umesto toga, ku- pio sam kola.

Avion u kome se nalazio Dag Hammarskjöld generalni sekre- tar OUN, srušio se iz još nepozna- tih razloga kod mesta Ndola u Se- vernoj Rodenziji.

Na sednici zapadnonemačke vlade doneta je odluka o produ- ženju vojne obaveze pripadnici- ma Bundesvera za tri meseca. Ova dopuna zakona o vojnoj o- bavezi odnosi se na 30.000 vojni- ka Bundesvera koji su, krajem septembra, trebali da budu puš- teni kućama.

Posle izdržane sedmodnevne kazne, na koju je bio osuđen zbog predvodjenja „sededeč štraj- ka“ protiv atomskog naoružanja, čuveni engleski filozof lord Ber- trand Russel pušten je iz lon- donskog zatvora.

U intervjuu objavljenom u „New York Herald Tribuneu“ ministar odbrane SAD MacNa- mara je izjavio da će SAD upo- trebiti nuklearne bombe „bilo ko

SEPTEMBAR 61.

je veličine i u bilo kojoj količini“ kao odgovor na napad, ukoliko je to nužno da zaštite svoje ži- votne interese. MacNamara je iz- javio da su SAD utrošile dve mi- lijarde dolara da bi učvrstile svo- je nuklearno naoružanje.

Sovjetski admiral Golovko iz- javio da Sovjetski Savez raspo- laže atomskim podmornicama naoružanim najmoćnijim raketa- ma raznih tipova. Prema njego- vim rečima, Sovjetski Savez ima atomskih podmornica ne manje od SAD, ali da su one brže od američkih podmornica.

I tako, posle Beogradske konfe- rencije koja je jednodušno i u- bedljivo svetu uputila poruku povratka ljudskom razumu i do- stojanstvu, i pošto su joj obe antagonističke sile dale za pravo i uprkos tome nastavile na putu besmisla i mogućeg sveuništenja, nama jedino ostaje da produžimo izgradnju onog što je postalo deo našeg života i da verujemo da će, nasuprot svim ovim himerama ljudskih nečistih savesti i niskih strasti, život ipak pobediti na svim linijama, onako kako je Marko Ristić lucidno zabeležio povodom jednog velikog životnog puta na ovim našim meridijanima.

NOSOROZI U BEOGRADU. — Početak pozorišne sezone u Bео- gradu obeležen je premijerom Ionescovog „Nosoroga“ na sceni Narodnog pozorišta. S obzirom da je Ionesco u našim granicama još nedovoljno poznat pisac i da fama o avangardnosti njegovog „anti-teatra“ nikako nije u sraz- meri sa stepenom stvarnog pozna- vanja njegovih tekstova, intere- sovanje je bilo znatno, utoliko pre što se oko njegovog slučaja angažuje pozorišna kuća sa naj- čvršćim tradicionalnim i konven- cionalnim sponama. Scenski re- zultat gotovo se mogao predvide- ti: dobili smo predstavu u kojoj je reditelj Bojan Stupica svojom linearnom koncepcijom drame, svu potencijalnu mnogomisle- snost teksta sveo na travestiranje osnov- nih etičko-političkih deformacija našeg vremena, i u kojoj su glum- ci, najvećim delom, uzaludno ulagali napore kako bi ovoj scen- skoj tvorevini dali pročišćen scen- ski oblik.

No šta se ovog puta desilo sa samim Ionescom, u „Nosorogu“, van konkretnih beogradskih ne- daća? Dok je u ranijim svojim tekstovima, u „Celavoj pevačici“ i „Lekciji“ na primer, dosledno razarao dramsku fabulu, poigra- vao se sa ustaljenim pozorišnim konvencijama i uslovnostima, i neodoljivim paljenjima destruk- tivnog humora, koji svoje uslov- nosti vuče iz dobro pročišćenih izvora dadaističke negacije, i ko- jim je davao do besmisla uobi- čajene komunikativne veze, go- vor, — svedočio raskol između realnosti i čovekove svesti, po- strani od bilo kakvih ideoloških i moralnih eksplicitnih određe- nja, — u „Nosorogu“ Ionescu na- vlašći propovedničku odoru i po- kušava da nas obavesti u kojoj meri je zabrinut za sudbinu ljud- skog specijesa. Ovog puta znatno zainteresovaniji za komunikativ- nost poruke koju želi saopštiti, Ionesco se vraća mnogim „blago- detima“ standardne dramaturgi- je, pa time izvesne svoje vrline automatski preobraća u mane, odnosno, u novoj moralističkoj zaoštrošnosti scenskog smisla po- javljuju se napukline koje ranije nisu imale prilike da odigraju bi- niju ulogu: ne samo što se raz- voj dramske fabule ne odigrava na najbriljantiji način, već je drama lišena onih poetskih vale- ra koji su u predjašnjim slučaje- vima bili sastavni deo piščevih samoljivosti.

Sav Ionesco poseduje jednu izrazito neistorijsku svest, ako hoćemo odrediti je, metafizičku svest koja u jednoj statičnoj si- tuaciji na dinamisan i ekspres- van način govori o utvrdama ap- surda u čovekovom doživljavanju stvarnosti. Povezano s tim, sve ostale kategorije i fenomeni shva- taju se neistorijski i na ekstrem- no individualistički način koji ni- kako ne pogoduje konstruktivnoj

ambiciji. U „Nosorogu“ Ionesco je vratio važnost racionalnim ele- mentima, ali u osnovnoj poruci svoje moralističke basne nije u- potpunjio meri uspeo da osvetli bitnu ugroženost čovekove pri- rode, a Bojan Stupica je svedoci- zaoku pamfleta na fašistička izob- ličenja, ostavio prisutne gradja- ne u postojanom ubeđenju da su nosorozi neki drugi, tako da su posle dugotrajnog aplauza, ko- jim je Ionesco i u našim okvirima proizveden u bulevarskog dramskog pisca, mogli da zado- voljni odu kućama i da se posve- te dražima jugoslovenske televi- zije, oni koji nisu nosorozi.

Na jednoj specijalnoj predstavi pruža mi se prilika da vidim film koji je ove godine dobio Zlatnu palmu na ovogodišnjem Canneskom festivalu, „Posle toli- ko godina“ (Une si longue ab- sence) režisera Henri Colpia. Ovaj mladi Francuz je imao samo na- meru da nam ispriča jednu priču, i on je to učinio, ali sa toliko ta- nanog lirizma, celinom svega o- nog što je dolazilo u polje širo- kog objektiviteta i nenametljivim ali geometrijskim pokretima kamere, da je to sve uslovljeno nesvakida- šnji doživljaj jednog odliva zastra- šujuće lepote. Završetak filma je izuzetno impresivan i prodoran: naporima jedne žene da svom ne- kadašnjem suprugu koji je u ne- mačkom koncentracionom logoru oboleo od amnezije, povratni pam- čenje, pridružuju se dobroćudni i dokoni sugrađani male francu- ske varoši. Jedne večeri kod ju- nak (u izvanrednoj kreaciji Ge- orgesa Wilsona, poznatog nam od gostovanja Vilarove grupe) išče- zava mračnom ulicom, skupina ljudi čini poslednji korak; razle- zu se povici: „Stani, Landrier!“ I tog trenutka, oronuli mehani- čar ljudskog bića nalazi samo toliko snage da stane i da u ne- jasnom magnovenju krajnje pre- strašenosti ili nesvesnosti prinu- dno pokreta, digne ruke iznad glave u znak predaje! To je sek- vena u kojoj se na najplemeniti- ji način evocira čovekova dra- ma koja se odigrava za vreme drugog svetskog rata, osuda ko- ja se situira u čistoti ljudskog bola. I tu se film završava: Tho- rése (Alida Vali) će reći: „Jes- ima nade, treba čekati zimu,“ i tu je zbilja kraj, ostaje samo nada i neumitno delovanje vre- mena, treba ostaviti otvorena vr- ta godinama...

UZ PONOVLJENA ČITANJA. — Knjiga Svete Lukića „Buna protiv stoli“ još uvek na mom pi- sačem stoji. Plodovi i novi plo- dovi Svete Lukića postali su u poslednje vreme povod i osnova učestalih debata, uhišćava- nja i osporavanja, sudbina što, ne slučajno, zatiče retke, doprinose- ci nove boje i zamračenja, uz ne- hotičnu potencijalnu opasnost no- vog literarnog mistifikovanja na pomolu. Počev od onog najbrž- jeg previda i notornog profesor- skog slepila, kod kojeg se usled beznadne nerazpoznatljivosti li- terarnih rodova i žanrova, ozna- čenih timofejevskim žargonom, previdljivo i potpuno zanemari- valo slojevit smisaono bogatstvo poglavlja „Kažu se perspektive“, uzetog sasvim slučajno za primer, pa do delikantnih nesporazuma i u krajnjoj liniji neodrživih ide- oloških interpretacija, — pruža- la se zavesa otpora jednoj suvra- ne neubičajenoj književnoj tvore- vini sa natpisom „Razlozi“, čiji je ozbiljniji tretman iniciran tek- per nepunu godinu dana (R. Po- pov, D. Makavejev, a još rani- je: Miroslav Egerić); sa pojavom druge Svetine knjige „Neko vre- me“ ti zagovori su marginalno prošireni i uslojeni, kritičarski ipak nakonljenim intervencijama, ali ne još u onoj meri koju privi- dno obećavaju ograničenu zagr- nuti studentskih auditorijuma.

Prodrom sagledavanja moguć- nosti reči s one strane njenih o- graničenja dovodi do niza skep- tičnih iskustava čija bi jedina moguća, relativna vrednost bila u njihovom konačnom prevazilaže-

i riječ je naša jedina odsutnost

(nacrt za sliku georgesa schehadéa)

nju i odgonetanju. Stvarnost ostaje daleki i neprikosnovani ideal govora. Nije u pitanju nedovoljna reči, mnogo je važnije premetiti da se permanentno suočavanje reči sa direktnim životnim naučima povoljno odražava na smanjivanje jaza između reči i života. Oposjednut neolikim doživljajima iz oblasti „prirodne filozofije“ (tekst „Geografija“), Sveta Lukić melanholično uviđa odsustvo treće dimenzije reči, ono što bi nazvao „izrazitošću usmenog doživljavanja života“. S druge strane, pak, opasnost preči od fetišizma reči koji uhodanima stazama može dovesti do preterane artifičnosti, izveštatenosti, jed nom rečju, do neadekvatnosti reči onom smislu koji želi da sugerira. Uviđajući tako znatnu ulogu reči u održavanju stalnih i tipičkih ljudskih predrasuda, Lukić je u ovom knjižli uhođio njene protejske manifestacije, njenu samooobnovu u traganju za čovekovim trenucima ostvarivanja.

Lirska kontemplacija i eminentno prozni soliloquij su nenasilno otvara vrata stvarnosti, to su kvalifikativni „Bune protiv reči“, u kojoj mi se ponajmanje dopadaju ovakva prenamaganja: „Predstoji velika revizija vrednosti. Samo — zasad mi nedostaju dobre reči. Recimo, šta upravo znači to što smo sentimentalni prema svojoj prošlosti, ili prilikom rastajanja sa nekim čovekom?“ Ovaj razgovor, međutim, biće sigurno nastavljen drugim pogodnom prilikom.

SAVREMENA AMERIČKA UMETNOST. — Na Malom Kalemegdanu, sredinom meseca nam se predstavila izložba savremene američke umetnosti, tačnije rečeno samo slikarski radovi nagla seno eksperimentalnih smerova. Presek je bio prilično ujednačen, ali je to ono što nas je ne mnogo zabrinjavalo. Značajnije je istađi da se na putevima sasvim stranim figurativnoj bezbednosti, mnogi američki umetnici smelo hvataju u koštac sa osnovnim problemima *elementarno likovnog* i strukture materije, žestoko oporavaju raznovrsne izražajne materijale u posebno koncipovanom činu stvaranja, u kome se odražava novo stanovište prema nastajućem artefaktu; umetničkom delu se pridaje novo značenje i nov odnos prema prostoru i prirodi.

Izuzetan doživljaj bio je susret sa Jacksonom Pollockom, verovatno najautentičnijim predstavnikom tzv. slikarstva akcije (action painting). Prividno bezgranična sloboda u stvaralačkom činu njegove umetnosti, samo je druga strana jedne neobuhvatne nužnosti koja, poput automatskog govora, podrazumeva tiraniju ne predviđenog. Pollockove slike neubicejane dimenzije, nastale konvulzivnim nabacivanjem uljanih mlatzeva i naslaga, kao i neorganskog materijala, ne pretenduju da izbore određene vrednosti, već samo reprodukuju materiju, dezintegriraju je, — pokušavaju da zabeleže sam proces, ne kristalizovanje oblika. Ovo slikarstvo koje će mnogi okristiti opterećenjima tehničistički obeležen svesti, nastalo je u neposrednom otporu prema sintezi u umetnosti industrijskog slikarstva koje svoju redukciju oblika stilmulira jednostavnim komercijalnim putevima. Treba videti Pollockovu sliku br. 10. (1949.) pa da se nasluti snaga vitalističkog nemirenja sa omeđenim, pa da se oseti zažagren senzibilitet koji u sudaru sa beskrajinom mogućnošću svoje buđne egzistencije manifestuje način svog kretanja beskraju.

Drugo prijatno iznenađenje priredio nam je mladi Robert Rauschenberg, čije slikarstvo se napaja sa istih onih vrela na kojima je dala započela svoju apsolutnu dezintegraciju likovnih elemenata, na kojima je nadrealizam našao polazište za svoju vitalnu evoluciju.

Oni među vama koji su posle ovih reči spremni da sa lakim prezirom susretnu radove ovog mladog umetnika, to su oni što su nepokolebljivo ubeđeni da je nadrealizam nastajao i po što puta postajao mrtav, da bi se slikari ponovo prihvatili dokopavanja „mrtvih priroda“ i pejzaža. Rauschenberg nikako nije ubeđen da se bavi snobističkim novitetima, niti mu je do

takve sumnjive slave uopšte stalo. On takodje verovatno drži da je zaprepašćivanje gradjana početkom tridesetih godina ovog stoleća samo spoljna oznaka jednog mnogo suštastvenijeg doprinosa na planu uključivanja novih ideja-afektivnih potencija u osnov ne manifestacije čovekove svesti i duha. Njegova kompozicija „Trofej“, kolaž integriran uljanim bojama na dasci, nosi tragove nepomućene razdraganosti jednog vedrog senzibiliteta koji je odavno raskrstio sa iluzijom o večnoj postojanosti umetničkih vrednosti i oblika. Svojoj racionalizovanju imaginaciji Rauschenberg dopušta sva sredstva. Počev od čamovih dasaka i fotografske emulzije, pa do širokih površina dotrajalih pantalona i zimskih kožulja koje će postati sastavni deo onoga što iz podsmeha možemo nazvati slikom. Da ne zalazimo u implicitnu estetiku Rauschenbergovu, koja se katkad graniči samo s dovitljivošću i bezazlenim poigravanjem, važno je napomenuti da je slobodan od nos prema ovom slikarstvu, odlučna negacija ili zvižduk protesta, u svakom slučaju manje licemeran od muzejske svesti koja bi da ove homunkulose objvi staklom i sholastikom, da bi ih neutralizovala i lišila životnih postdica.

TAKODJE OVOG SEPTEMBRA. — Sesti kongres Saveza književnika Jugoslavije protekao je u zatišju koje su diktirali šturi Tanjugovi izveštaji. Kasnije je „procuilo“ da nije sve bilo tako anemično, recimo naš stari poznanik Gusti pokušao je da dokazuje Vladanu Desnici neka svoja fizička preimućstva; izvesni (zna se koji!) osećajno su brinuli ko će se naći u novoj upravi, najviše se raspravljalo o materijalnim uslovima književnog stvaranja, dug prema jubileju narodnog ustanka otplaćivao se uglavnom nespretno, stereotipno, da ne kažem neiskreno.

Svetao trenutak bila je reč Dobrice Ćosića: nemilosrdno istinita ispovest o revoluciji i njenom smislu danas. Mnoge stvari su ovde britko kazane i osvetljene, mnogo novih zahteva je ovde istaknuto, i novo nezadovoljstvo ostvarenim u prilog buđućeg, lepše ostvarenog i naprednijeg. Je li potrebno da kažem da je to trasa na kojoj će nas, ne samo deklarativno i u principu, svakim danom biti sve više?

Na ovom mestu navešću samo jednu misao Dobrice Ćosića koja ovog časa postaje sve relevantnija za našu književnu atmosferu i njene prizemne delove: „Naš antidogmatizam ispoljava još neke nedostednosti. Prilično su se legalizovale izvesne nekritičnosti i inferioristički odnosi prema nekim vidovima kulture buržoaske civilizacije. U prvom redu timu u vidu onu masovnu potrošačku, komercijalnu produkciju koja plavi naše izloge i listove i opo duhovno, „manekinstvo“ naših esejističkih i estetičkih preokupacija.“

Da uz sve ovo pomenam da je ove jeseni studentski nedeljni list „Student“ već duboko svog iz dvadesetpetogodišnjicu važnog izlaženja i da je to podatak koji zasluđu da se u ovom razgovoru istakne i proširi, jer lažnih ustručavanja sa moje strane je reč o listu koji uređjujem. Dva desetpet godina — značajan period sudelovanja u političkom i kulturnom životu ne samo ovog grada, pa ipak drugi i pozvaniji — je o tome progovorit, oni od mnogih kulturnih i javnih radnika što su prošli kroz životnu školu, kažu, uvek simpatičnog i buntovnog „Studenta“.

I dosta toga se još moglo zabeležiti ovog septembra, pa opet je on prošao bez onog toplotnog udara kojim je mnogo koja ranija jesen umela da nas dočeka. Književni izdavači su pritalili svoju aktivnost i čekaju Mesec dana knjige da nas iznenađe dugo pripremanim izdanjima i — verovatno još višim cenama, uz koje je već postalo čudovišno da se ponavlja kako će „dobra književnost uvek imati čitaoce“, a već smo došli dotle da eminentni časopisi i knjige pesama izlaze u trocifrenom broju primeraka. Dokle?

5. oktobra 1961.

Milan VLAJČIĆ

Ne znam u kolikoj će mjeri ova formulacija izraziti osnov problema, ali nek bude: kakve su rezultante kad jezik i oblici jedne kulture izražavaju spletve manifestacija jedne druge kulturne zone, ili kad izraz i sadržaj ne pripadaju istom tlu? Naglašavam ono jezik i oblici da ne bi došlo do zabune: kojim jezikom netko piše, nije u biti važno. Crnački pjesnici francuskog izraza ili indijanski pjesnici engleskog izraza, to ne kaže ništa. Osim da jedan čovek crno ili crveno obojene kože piše jezikom koji je nastao negdje gdje ljudi imaju bijelu boju. Mislim na integralni smisao izraza, to jest kad izražajni jezik implicira prisustvo oblika jednog svijeta, jedne kulture, i to organsko, u umjetničkoj tvari koja je drugog, daljeg porijekla. Radi se o susretima, o zrcalima udaljenih paralela, gdje se slike stapaju, osvjetele ili zasićene u horizontu estetskog postojanja.

Francuska kultura je u našem stoljeću sigurno najprijeimljiviji medij stranih, do nedavno drimejivih gledanja i osjećanja. Diapazon se kreće od obala Martiniqua preko Senegala, Sjeverne Afrike do libanonskih padina. I možda dalje. Aimé Cesaire — Leopold Senghor — Edouard Glissant — Kateb Yacine — Georges Schehadé — (Zorž Seade), Libanac, pjesnik. Da, pjesnik i kazališni pisac, ali uvijek prvenstveno pjesnik. Pojavio se 1938. prvom zbirkom pjesama „Poemes“. Deset godina na kasnije dolazi drugi svezak, a 1949. treći. Tek 1951. Schehadé prvi put daje naslov svojoj zbirci pjesama — „Si tu rentre un remier“ („Stišneš li divljeg goluba“). Gotovo istovremeno izvodi se njegov prvi kazališni komad „Monsieur Bobile“. Slijede „La soirée des proverbes“ („Večer poslovice“) i „L'histoire de Vasco“ („Priča o Vasku“). I sada, u ožujku 1961, u „Théâtre de France“ Jean-Louis Barrault, „Le voyage“ („Putovanje“).

III.

Alain Bosquet (Georges Schehadé ou les délices du mystère, je voyage et le reve, Cahiers de la Compagnie Renard-Barrault) vidio je u prvom svesku „Pjesama“ odraz „jedne arapske tradicije čarobnog na nivou igara strpljenja“ i „duhovnog stanja surrealizma posljednjih godina pred rat, kada je René Char pisao svoje najbolje pjesme.“ Bosquet ima pravo. Surrealisti su težili za prodorom prema eteričnim nadseferama, izvodeći često groteskna žongliranja. Schehadé se sasvim prirodno, bez manifesta i napora našao u jednoj sferi kozmičkih relacija. Tradicija njegove zemlje, njegove klime, nikad nije ni izlazila iz svijeta Saladinovih čarolija. Dalje, u jednom kritičnom trenutku evropskog duha, kad njegovi pjesnici grčevito traže izlaz prema svijetu pravog ludila ili prave mudrosti, samo van iz nemogućeg stanja, u Parizu se pojavljuje jedan Libanac koji sasvim mirno i prirodno kaže da je on zapravo kod kuće u toj željenoj sferi. I jasno, da kod njega nema krikovaa, grčenja i trzanja preko kojih se do nje nastojalo doprijeti. Kod njega je misterij prirodan i, dakle, stvaran.

I vi bjeste ta žena i oči su vlačile zorom ravnicu čiji sam mjesec bio.

Schehadéovo poetsko postojanje samo je naizgled apstraktno i udaljeno. Zapravo, u njemu se vraćaju, u jednoj sasvim novoj

formi, vrlo stari pjesnički odnosi: oči žene i zora, stvarna i nestvarna ljepota, mi i poezija. I to u apsolutno izravnoj vezi, rekao bih skoro naivno ravno, bez onih fioritura i voluta koje su kasniji vijekovi postavili između pjesnika i svijeta. Schehadé je imao prednost što nije trebao rušiti sve te balaste (a na tom poslu se iscrpio mnogi evropski pjesnik), već je mogao izravno upravit svoj „pogled dječaka uznemirenih očiju što se skriva iza ružice“ usred vreće francuske poezije pred drugi svjetski rat. A njegova „melo-dija kamena otoka“ bila je za-

J. f. poron (christofer) i e. dendry (georgia)

ista u to vrijeme „jedna lekcija ljubavi prema stvarima“ (A. Bosquet). Od te ljubavi se prokajiraju odnosi prema kozmosu.

I tako, iako govoreći zapadnim izrazom, u Schehadéovom djelu ostaje mnogo od istočnih gledanja poluspustih kapaka, zakrpljenih dugim trepavicama, gledanja koja rado biraju, rado se zamagljuju da bi zadržala i dopunila viđenju.

Zatvorite moje oči ružom vaših [koljena]...

U jednom stihu cijela poema suptilne istočnjačke erotike izapadnog rafinmana izraza.

Kroz obojenost Schehadéovih stihova prolaze boje sezona

Kao ona jezera, što tako jako bole kad ih jesen prekrije i zaplavi

Kritička lucidnost tog naizgled opijenog pogleda manifestirati će se tek kasnije. U prve dvije zbirke Schehadé ostaje zatvoren u svom svijetu sanjivih boja i čisto poetske strepnje:

Dječaku koji juri kroz šumu punu žoljaka svile kažem da više volim Onog koji spava u lipanjskoj (bašti)

Zabrinut pomalo Za samocu slika I zoru i kradljivce vode.

Dječak usnuo u vrtu će se probuditi i protračati za krivokivama svile tek u Schehadéu dramatičaru. A priprema se vrši kroz posljednje dvije zbirke.

Ima crkava, čiji su sveci vani Zbog ljubavi samo.

I možda upravo kao otpor toj „svetosti van crkve“ Schehadé se obraća teatru.

V

Već nakon drugog komada počeo se ubrajati u kazališnu avangardu. Pa ipak, koliko razlike između „Večeri poslovice“ i djela Becketta, Ionesca, Adama! Izraz je više manje isti, ista tematika: apsurd, pa ipak, možda baš u teatru, u uspore-

dživanju Schehadéa sa njegovim evropskim kompanjonima, dolazi najbolje do izražaja njegova prizadnost jednom drugom podneblju. Junak komada, Argengeorge, traži tajnu života saznanja za večer poslovice, gdje se stvara „formula osloboditeljica“, preko koje će se ući u bit egzistiranja. Ali tamo nalazi samo skup kalciniranih mozгова kod kojih se negdašnja želja za mudrošću pretvorila u igru bezveznih riječi. Argengeorge se ubija, ne vidiči drugog rješenja. Ali nije samo u tome, to ponosno koji sam negira dekompoziciju, njegovo razlikovanje od drugog usamljenog borca, da govor ljudi ne bude riblj — Ionescova Berangera. Razlika je — kako je nedavno primjetio André Alter — što se kod Schehadéa radi o denunciranju ne apsurdu već apsurdnosti, i „taj plural mijenja sve“. Apsurd dachava sve, apsurdnosti naprotiv izazivaju borbu za lijepo i vjeru u ljepo.

U ovo doba je Schehadéov scenski govor još isušivie impregnat čistom poetskim ferijom, a da bi se mogao primiti i scenski razumjeti. Premalo obzir na izvjesne forme koje evropska scena poštuje čak i onda kad ih ruši. Možda čovjek koji je od početka vidio u Schehadéu kazališnog pisca bio je Jean-Louis Barrault. Uz njega se poezija pretvarala u tijelo scena. „Priča o Vasku“, prvi izrazito angažirani nastup Schehadéa, priča o miru, nije još značila kazališni uspjeh. Barrault je postavio taj komad u tešku situaciju, kada nije raspolagao vlastitim kazalištem. I propao.

Ali on je igrao do kraja svoju igru izvora. Što smeta ako početne faze izgledaju nezgrapno, ako pokreti ne izazivaju odmah ekstatični napon. Važan je izvor. A medij će doći.

Izvedba „Putovanja“ postigla je pun uspjeh. I kod publike i kod kritike. Schehadé je uskladio svoju poeziju sa unutrašnjom strukturom scenskog djela. Prijelaz iz jednog medija u drugi je izvršen. A drugi medij, scenu, inkamira Barrault. Uz njegovu lučnu ostati će nerazdvojno povezano scensko stvaranje libanonskog pjesnika.

VI

Barrault je „Putovanje“ osjetio kao varijaciju na vječnu temu oponenosti zabokrečine i potoka, mirovanja i pokreta, sivih kuća uz obalu i blještavih brodova na izduženim meridianima. I kao oponenosti apstraktne, imaginarne projekcije kretanja i njegovog stvarnog odnosa uz trenja vremena i prostora.

Na jednoj strani je trgovina dugmad (Simbolično — dugme i moral su u odnosu aritmetičke progresije). To je mjesto na kojem radi mladi sanjar Christopher. A dolje ispod prozora je bostonska luka 1850-te, sa slikarski prezašiceonim paletom zmješanih boja, rasa, ljudi, zastava i smjerova, pa i one ružnoće koju unosi svijest kretanja, usmjerenosti u najčišće, najplavetnije brazde. Christopher gleda kroz prozor vašar luke i sanja o putovanju. On sasvim tačno zna, sa obojenih karata, obrise dalekih zemalja, tragove pomorskih avantura i intenzitet oceana.

Slučajno, biva uvučen u jedan obračun u mornarskom milieu. Doživjet će pad kroz razmak svojih i njihovih putovanja.

U dvije analogne scene, u dva imaginativna flesh-backa su-prostavljaju se dvije realnosti. To je ne samo dramaturška poenta komada, već i kritika linearne vremenske sukcesivnosti uplitanjem prošlosti — stvarne i